

ZİYA GÖKALP'IN ESERLERİNDE CUMHURİYET DEĞERLERİ: KÜÇÜK HEMŞİRE MASALI

Handan ÇELİK*

Hatice FIRAT**

Öz: İnsanların eşitlik, özgürlük ve adalet içinde yaşama hakkını savunan, bu değerleri koruyup geliştirmek amacıyla kurumsal ve hukuki bir çerçeve sunan yönetim biçimi olarak tanımlanan "Cumhuriyet", 1923'te kurulan çağdaş Türk devleti için en uygun yönetim modeli olarak tercih ve kabul edilmiştir. Yeni ve modern bir Türkiye'nin siyasi ve fikri temellerinin atılmasında, cumhuriyetin ve cumhuriyet değerlerinin yerleşmesinde emeği geçen isimlerin başında Ziya Gökalp gelmektedir. Cumhuriyeti, siyasi teşkilatların en gelişmiş ve son merhalesi olarak gören Gökalp'ın, özellikle cumhuriyetin yönetim şekli olarak benimsenmesi ve yerleşmesi sürecinde önemli rol oynadığı, Atatürk'le düşünceleri arasında önemli örtüşmeler olduğu bilinmektedir. Bu çalışmada Gökalp'ın, yayımlanması Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarına denk gelen "Altın Işık" adlı eserinde bulunan "Küçük Hemşire" masalı ele alınmıştır. Burada söz konusu masalın, bir değer olarak "cumhuriyet" ve cumhuriyetle birlikte toplum hayatına yerleşen değerler açısından incelenmesi ve Gökalp'ın konuya ilişkin görüşlerinin metinden örneklerle açıklanması amaçlanmıştır. Çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesiyle gerçekleştirilmiş, doküman betimsel analiz yöntemi ile çözümlenmiştir. Yapılan incelemede "Küçük Hemşire" masalında ana değer olarak demokrasi ve ona bağlı olarak cumhuriyetin ele alındığı saptanmıştır. Bununla birlikte masalda cumhuriyetin ilan edilmesiyle birlikte önem kazanan "cumhuriyetçilik, demokrasi, hürriyet, adalet, eşitlik, eğitim, kültür ve bilim (medeniyet)" vb. değerlerin işlendiği tespit edilmiştir. "Küçük Hemşire" masalı özelinde elde edilen bulgular, Gökalp'ın özellikle çocuklar için yazmış olduğu eserlerinde de cumhuriyet ve değerlerine önemli ölçüde yer verdiğini, bu değerlerin nesilden nesile aktarılarak gelecekte de yaşatılmasını amaç edindiğini göstermektedir.

Anahtar Sözcükler: Ziya Gökalp, değerler, cumhuriyet değerleri, Altın Işık, Küçük Hemşire, betimsel analiz

* Arş. Gör. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, e-posta: handancelik@mu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1125-5386.

** Prof. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, e-posta: haticefirat@mu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8300-5189.

Republic Values in the Works of Ziya Gökalp: The Tale of "Küçük Hemşire"

Abstract: Defined as a form of government that defends the right of people to live in equality, freedom and justice and provides an institutional and legal framework to protect and develop these values, "Republic" was preferred and accepted as the most appropriate model of government for the modern Turkish state to be established in 1923. Ziya Gökalp was one of the leading figures who contributed to the laying of the political and intellectual foundations of a new and modern Turkey and the establishment of the republic and its values. It is known that Gökalp, who saw the republic as the most advanced and final stage of political organisations, played an important role, especially in the process of adopting and establishing the republic as a form of government, and that there are important overlaps between Atatürk and his thoughts. In this study, the fairy tale "Küçük Hemşire" in Gökalp's work "Altın Işık", the publication of which coincided with the foundation years of Turkey, is discussed. It aims to analyse the fairy tale in terms of "republic" as a value and the values that entered the social life with the republic and to explain Gökalp's views on the subject with examples from the text. The study was conducted using document analysis, one of the qualitative research methods, and the document was analysed using the descriptive analysis method. In the analysis, it was determined that the fairy tale "Küçük Hemşire" deals with democracy and the republic as the main theme/main value, as well as the equality of women and men, justice, freedom, culture and civilisation, which emerged as a requirement of the republic, and the idea that women can be successful in every field if they are given the necessary opportunity. In addition to this, it was determined that the values such as "republicanism, democracy, freedom, justice, equality, education, culture and science (civilisation)", which gained importance with the declaration of the republic, were discussed in the tale. The findings obtained in the Küçük Hemşire fairy tale show that Gökalp, especially in his works written for children, gives a significant place to the republic and the values of the republic, and that he aims to keep these values alive in the future by transferring them to future generations.

Keywords: Ziya Gökalp, values, republic values, Altın Işık, Küçük Hemşire, descriptive analysis

Giriş

Cumhuriyet insanların eşitlik, özgürlük ve adalet içinde yaşama hakkına sahip olduğunu savunan, bu değerleri korumak ve geliştirmek için hukuki bir çerçeveye sunan yönetim şeklidir. İnsan haklarına saygıyı temel alarak, çağdaş bir toplumun oluşturulmasını ve sürdürülmesini sağlar (Koçoğlu, 2012, s. 2). Dolayısıyla farklı düşüncelere ve kültürlere açık bir ortamda bilim, sanat, eğitim vb. alanlarda ilerlemeye uygun zemin hazırlar. Bu bakımdan cumhuriyet, Atatürk ve dönemin fikir adamları tarafından yeni kurulacak devlet için en uygun yönetim şekli olarak görülmüş ve

monarşinin yerine tercih edilmiştir. Dönemin aydınlarından olan Ziya Gökalp, cumhuriyeti toplum hayatını gerçek anlamda yükselten, milletin insani değerlere uygun olarak yaşamasını sağlayan bir yönetim şekli olarak açıklamış ve milletin gerçek bir millet olmasının ancak cumhuriyetle mümkün olduğunu savunmuştur: “Bir kavim, ancak kendi kendini millî bir parlamento ile yöneten gerçek bir millet haline geldikten sonra yüksek ve samimi bir toplum hayatı yaşayabilir.” (Gökalp, 1995, s. 87). Gökalp’a göre cumhuriyet, siyasi teşkilatların en gelişmiş ve son merhalesidir (2019b, s. 27).

Gökalp’ın “Doğru Yol” makalesinde yer alan: “Hâkimiyet bilâ kayd u şart milletindir. İdare usulü halkın mukadderatını bi’z-zat ve bi’l-fiil tedvir etmesi esasına müstenittir. Milletin hakikî ve yegâne mümessili (Türkiye Büyük Millet Meclisi)’ dir. Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin haricinde hiç bir ferd, hiç bir kuvvet ve hiç bir makam mukadderât-ı milliyyeye hâkim olamaz. Binaenaleyh, bi’l-cümle kavâninin tanziminde, her nev’i teşkilâtta, idarenin, ale’l-umum teferruatında, terbiye-i umumiyye ve iktisad hususatında hâkimiyet-i milliyye esâsâtı dâhilinde hareket olunacaktır.» (1976a, s. 55-56) sözleri, Atatürk’ün “Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir.” ilkesiyle birebir örtüşmektedir. Burada Türkiye Cumhuriyeti’nin siyasi ve fikri temellerinin atılmasında, cumhuriyet değerlerinin yerleştirilmesinde ve anlaşılmasında büyük rolü olan Gökalp ile Atatürk arasındaki düşünsel paralellikler dikkat çekmektedir (Gürsoy ve Çapcıoğlu, 2006, s. 97).

...[Ziya Gökalp] her şeyden önce Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşunda fikirleriyle payı olan aydınlarımızın başında gelir. (...) Atatürk, devrimlerini yaparken, kurduğu partinin ilkelerini tespit ederken, siyasi ve kültürel kurumları yaratırken daima Ziya Gökalp’ın fikirlerini göz önünde bulundurmıştır. Bu açıdan bakıldığında modern Türkiye’nin doğuşunda ve gelişmesinde Atatürk’ten sonra fikirleriyle en etkili olan kişinin Gökalp olduğu söylenebilir. (...) Cumhuriyetin çağdaşlaşmak, milliyetçilik, siyasi ve ekonomik sahalarda bağımsızlık, devletçilik ve laiklik prensiplerini kazanmasında Gökalp’ın rolü büyük (Filizok, 2005, s. 65).

Bu bağlamda Gökalp, Atatürk’ün uyguladığı politikaların arkasındaki en etkili fikri ve teorik güç olarak kabul edilmektedir (Duymaz, 2019b, s. 4). Atatürk de “Bedenimin babası Ali Rıza Efendi, hislerimin Namık Kemal, fikirlerimin Ziya Gökalp’tır” (Duymaz, 2015, s. 5) sözleriyle, Gökalp’ın kendi hayatındaki yeri ve Türkiye Cumhuriyetinin temellerinin atılmasındaki önemini vurgulamıştır. Dolayısıyla Türk milletinin siyasi ve sosyal hayatında, düşünce ve edebiyat tarihinde iz bırakan Gökalp, yazılarında ve manzum eserlerinde toplumun ve devletin devamı için gerekli olan “demokrasi, adalet, eşitlik, hürriyet, kültür vb.” cumhuriyet değerlerinin savunucusu olmuştur.

Demokrasi, devletin egemenlik haklarının halka ait olduğu düşüncesiyle yönetilmesidir (Sezen, 1994, s. 20; Koçoğlu, 2012, s. 12). Atatürk “demokrasi prensibinin en asri ve mantiki tatbikini temin eden hükümet şekli Cumhuriyettir” (İnan, 1999, s. 6) diyerek demokrasi ve cumhuriyeti birbirini bütünleyen kavramlar olarak açıklar. Gökalp’ın da Türkiye’ye uygun bulunduğu rejim cumhuriyettir ve Gökalp, demokrasiyi halkçılık kelimesiyle açıklamaktadır (Filizok, 2005, s. 125). Gökalp’a göre, “demokrasi fikri ve milliyet fikri eşitlik prensibine bağlıdır. Demokrasi ferдин toplumdaki diğer fertlerle eşitliği, milletin, diğer milletlerle eşitliği demektir: ırklar eşittir, milletler eşittir, kast ve sınıflar eşittir, fertler eşittir, kadın ve erkek eşittir”

(Filizok, 2005, s. 125). Demokrasiyi Türk kültürünün bir özelliği olarak açıklayan Gökalp, demokrasinin Türklerden doğduğunu söylemektedir (Gökalp, 1995, s. 161).

Gökalp'ın, eserlerinde en çok ele aldığı konulardan biri kültür ve medeniyettir. Onun düşünce dünyasında bu iki değer birbirinin tamamlayıcısıdır. Kültürüne gereken değeri vermeyen bir milletin çağdaş medeniyeti yakalamada başarılı olamayacağını vurgulamış, bu değerleri milletlerin devamı için şart olarak görmüştür. Gökalp'a göre kültür ve medeniyetin özellikleri, farkı Tablo 1'de sunulmuştur:

Kültür	Medeniyet
Millidir.	Milletlerarasıdır (Evrenseldir) .
Doğal şekilde, kendi kendine oluşur.	Yöntemler ve kişisel iradelerle, taklitte oluşur.
Duygulardan meydana gelir.	Bilgiden (bilim, teknikten) meydana gelir oluşur.
Milliete aittir.	Birçok milletin toplumsal hayatlarının- kültürlerinin- ortak bir bütünüdür.
Gelenek, alışkanlık, din, ahlâk, hukuk, dil, edebiyat, müzik, estetik vb ile ilgili yaşayışların uyumlu bir bütünüdür.	Kültürlerin karışması ile oluşur.
Halkta bulunur (Halk oluşturur).	Aydınlar oluşturur.

Tablo 1. *Kültür ve medeniyetin özellikleri, farkı* (Gökalp, 1995, Gökalp, 2022; Gökalp, 1991).

Gökalp, *Türkçülüğün Esasları* adlı eserinde kültürü “halkın gelenekleri, alışkanlıkları, töreleri, sözlü ya da yazılı edebiyatı, dili, müziği, dini, ahlâkı, estetiği ve ekonomisiyle ilgili ürünleri” olarak açıklar. Her milletin önce yalnız kültürü vardır. Kültürün yükselmesinden medeniyet doğar. Kültürü güçlü olan milletler; kültürü zayıf, medeniyeti güçlü olan milletlere göre siyaseten daha güçlüdür. (1995, s. 47, 106; 2022, s. 467-468). Bir cemiyette kültürün gelişmesi medeniyetin de gelişmesini doğurur (2022, s. 467). Bir cemiyetin millî bir kültürü olması, onun milletlerarası bir medeniyete mensup olmasına engel değildir. Medeniyet ‘aynı milletlerarasılığa mensup milletlerin ortak kurumlarının bütünü’ demektir (Gökalp, 1995, s. 108). Dolayısıyla Gökalp'a göre kültür, toplumun ve medeniyetin temelidir.

Gökalp, bu kavramlar üzerinden Türkçülüğün görevini “bir yandan yalnız halkı arasında kalmış olan Türk kültürünü arayıp bulmak; diğer yandan batı medeniyetini tam ve canlı bir biçimde ele alarak millî kültüre aşılacaktır” (Gökalp, 1995, s. 49-50) şeklinde ifade etmekte, bu değerleri Türkçülüğün temel değerleri arasında koymaktadır. Bu doğrultuda *Türkçülüğün Esasları*'nda yer alan “halka doğru” ve “garba doğru” ilkeleri ortaya çıkmaktadır (1995, s. 52). Gökalp, cumhuriyetle birlikte ekonomik, sosyal ve toplumsal tüm alanlarda uygulamaya koyulan ve cumhuriyetin önemli düsturlarından olan inkılapçılık ve çağdaşlaşmanın milliyetçilik çerçevesinde ele alınması gerektiğini, ilmi ve fenni konular dışında özellikle manevi değerlerin korunması ve bozulmaması gerektiğini vurgular.

Çağa uyma ihtiyacı bize Avrupa'dan yalnız ilmi ve teknik aletlerle fenlerin alınmasını emrediyor. Avrupa'da dinden ve milliyetten doğan bundan dolayı bizde de bu kaynaklardan aranması gereken birtakım manevi ihtiyaçlarımız var ki aletler ve fenler gibi bunların da batıdan alınması gerekmez (2010, s. 17).

Bu doğrultuda çağdaşlaşmanın otomobil, uçak, zırlı gibi araçları, bilgiyi ve sanayiye kimseye muhtaç olmadan üretebilmek ve kullanabilmek olduğunu belirtmiş; yaşayışta, örf ve adetlerde ise başkasına benzemek anlamına gelmediğinin de altını çizmiştir. Bunun yanı sıra Türk milletinin “Almanlaştıkça, Fransızlaştıkça” yani yabancı bir kültüre uyum sağladıkça parçalanacağını, kendi özüne uygun şekilde geliştikçe milli birliği sağlayacağını düşünmektedir (2010, s. 57). Bu düşünceler Atatürk'ün Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşunda benimsediği kültür ve medeniyet bakımından gelişmiş olmanın ve özellikle de bağımsızlığın çağdaşlaşma ile doğrudan ilgili olduğu düşüncesiyle aynı doğrultudadır.

Gökalp, ön plana aldığı pek çok değerın kültür ve medeniyetle ilişkisini ortaya koyarak konunun öneminin altını çizer. Ona göre, milliyet duygusunun uyanması, insanları ahlak, dil, edebiyat, siyaset ve iktisatta yükseltmektedir (2010, s. 12). Bu yönüyle milliyetçilik duygusu ve milli kültüre önem verilmesi toplum yaşayışıyla ilintili birçok alanda başarının anahtarı sayılabilir. Çünkü bütün ilerlemelerin kaynağı milli bilinçtir ve milli bağımsızlığın çıkış ve dayanak noktasıdır. Milli vicdanın olduğu yerde sömürge ve bir başkasına bağımlı olma tehlikesinden kurtuluş vardır. Bu ebedi kurtuluş Türkiye Cumhuriyetinin kurulmasına zemin hazırlamıştır. Çünkü milli bilincin uyandığı yerlerde imparatorluklar çözülmekte, sömürgecilik terk edilmektedir (2010, s. 111, 112). Dolayısıyla ancak milli kültürüne ve değerlerine sahip çıkan bir toplum medeniyette de ilerleme kaydederek muasır medeniyetler seviyesine çıkabilir. Gökalp'a göre vatan da milli kültürün bir parçasıdır. Vatanı sevmenin göstergesi milli kültürü bütün güzellikleriyle ortaya koymak ve yaşatmaktır. Kültüre verdiği önem bir değer olarak vatana verdiği önemin ve duyduğu sevginin bir göstergesidir. Gökalp bu düşüncesini şu sözlerle belirtmektedir:

‘Vatan, milli kültürdür’ demiştik. Demek ki vatan, din, ahlâk ve estetik güzelliklerin bir müzesidir, bir sergisidir. Vatanımızı en içten bir aşkla sevmemiz bu içten güzelliklerin bütünü olduğu içindir. Öyleyse milli kültürümüzü bütün güzellikleriyle ne zaman meydana çıkarırsak, yurdumuzu en çok o zaman seveceğiz (Gökalp, 1995, s. 123).

Kültür'ün “Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü” (TDK, 2005) şeklindeki tanımlanmasından da anlaşılacağı üzere, kültür denildiğinde akla gelen en önemli kavram değerlerdir. Değerler, toplumsal yaşam içinde önemli işlevlere sahiptir. Toplumsal eylemleri yönlendiren bilinçli ve amaçlı davranışların temel belirleyicisi olan önemli unsurlardır (Gökçe ve Fitcher'dan akt. Özensel, 2003, s. 231).

Yukarıda açıklanan özellikleri nedeniyle toplumun ortak mirası olarak görülen değerlerin öğrenilmesi, kültüre sahip çıkılması ve bunların nesilden nesile aktarılması toplumun varlığının, birliğinin ve sürekliliğinin sağlanması için gereklidir. Gökalp, değer kavramı için “kıymet/kıymet hükümleri” ifadesini kullanmaktadır. Kıymetin/değerin toplumun imanında aranması gerektiğini, toplumun vicdanında yaşadığını, kıymetlerin toplumun kültürünün doğal bir ürünü olduğunu ifade eder (2019a, s. 50-51). Kültürü toplumun vicdanında yaşayan kıymet hükümlerinin bütünü olarak tanımlayan, kültürün toplumda ruhsal yetiler haline getirilmesi gerektiğini düşünen Gökalp, bunun da terbiye yani öğretimle mümkün olacağını savunmaktadır (2019a, s. 139). Eğitim meselesini medeniyet meselesinin bir parçası olarak görmekte

ve esas mesele çözümlenince, öğretim konusunun da kendiliğinden çözümleneceğini vurgulamakta (1995, s. 71-72), kültür ve medeniyet değerleri ile eğitim arasındaki sıkı bağlara işaret etmektedir. Eğitimin kültür-medeniyetle ilişkisine verdiği önem, bu düşüncelerinin Türkçülüğün ilkeleri arasında yer bulmasından da anlaşılmaktadır. "... İşte, harsî Türkçülüğün ilk gayesi budur. Yani, maarifimizi bir taraftan beynelmilel [uluslararası] medeniyete, diğer cihetten millî harsa intibak ettirmektir." (2022, s. 436-437).

Gökalp'ın eğitime ilişkin görüşleri Türk Milli Eğitim Sistemi içinde özel bir konuma sahip olan Talim ve Terbiye Dairesi'nin kuruluşunda da temel alınmıştır:

(...) Gökalp için maarifin, bugünkü tabiriyle eğitimin iki cephesi vardır. Eğitim ve Öğretim. Eğitim gençlere harslarını yani kültürleri öğretecektir. Öğretim ise onları medeniyete ve bilime götürecektir. Cumhuriyet döneminde eğitim teşkilatı kurulurken Atatürk tarafından Gökalp'ın bu sınıflandırması esas olarak alınmış ve maarif işleri 'talim' ve 'terbiye' olarak iki kategori altında kurumlaştırılmıştır. ... Gelecekte millete önderlik edecek gençlerin sağduyuyu yansıtan ve onun ürünü olan millî kültürle beslenmesi gerekir. Terbiye meselesinin halledilmesi için önce millî harsımız, millî kültürümüz araştırılmalı, sonra da gençlere öğretilmelidir. Eğitimde öncelik bu konuya verilmelidir. ... Öğretim (talim) ise 'müspet bilimler' sahasıdır, bize bilgi kazandırır (Filizok, 2005, s. 99-100).

Tüm bunlar, Ziya Gökalp'ın Cumhuriyet dönemi eğitim anlayışının miladı kabul edilebileceğini ortaya koymaktadır (Ateş, 2005, s. 100). Gökalp, Cumhuriyet sonrasında yükselen değerlerden olan "adalet, eşitlik ve hürriyet"e de sıkça değinen bir düşünürdür. Türkçülüğün temel ilkelerinden biri de "Hukukta Türkçülük"tür. Hukukta Türkçülüğün birinci amacı, çağdaş bir devlet meydana getirmek, diğer bir amacı da bir medeni kanun yapmaktır (1995, s. 175-176). Gökalp, esaslı bir gelişmenin insanlara eşit mesafede olunması, müsamananın terk edilmesi ile mümkün olacağını söylemektedir. Hoşgörünün hem eşitliğin hem de toplumsal özgürlüğün en esaslı şartı olduğunu belirterek, bir kişinin sırf görüşü nedeniyle suçlanmasının hür düşünmesinin önünde büyük bir engel olduğuna dikkat çekmektedir (2010, s. 92, 93).

Meşrutiyetle birlikte Türk devletinin gündemine bir ilke olarak giren eşitliğe 1876, 1924, 1961 ve 1982 Anayasalarında yer verildiği görülür. Eşitlik ilkesi genel eşitlik bağlamında "Herkes, dil, ırk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir" şeklinde açıklanmaktadır. Önemle üzerinde durulan bir diğer eşitlik konusu kadın-erkek eşitliğidir. Cumhuriyetin ilk anayasası olan 1924 anayasasında "Kadın, erkek bütün Türklere ilköğretimden geçmek ödevindedirler" denilmek suretiyle kadın-erkek eşitliğine yönelik ilk adım eğitim konusunda atılmıştır. Bunun ardından 1934 Anayasasının 10. maddesi "Milletvekili seçmek, yirmi iki yaşını bitiren kadın, erkek her Türkün hakkıdır."; 11. maddesi "Otuz yaşını bitiren kadın, erkek her Türk mebus seçilebilir." şeklinde değiştirilerek İsviçre, Fransa, İtalya, Belçika vb. birçok batı ülkesinden önce Türkiye'de kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır. Böylece yeni Türk devletinde kadın-erkek eşitliği eğitimden sonra ikinci olarak siyasal alanda sağlanmıştır. Seçme ve seçilme hakkıyla birlikte Fransa, İsviçre, İtalya vb. birçok batı ülkesinden çok daha önce siyasal haklar kazanan kadınlar, Anayasasının 94. maddesindeki "Siyasi hakları olan her Türkün, yeterliğine ve hak edişine göre, Devlet memuru olmak hakkıdır." ibaresiyle devlet memuru olma hakkını da elde etmiştir (Kaşıkırık ve Gülümser, 2021, s. 63). Böylece çalışma hayatında da kadın-erkek

eşitliğine ve herkesin özgürce kendini ifade etmesine olanak sağlanmıştır. Gökalp, eski kavimler içinde hiçbir kavmin Türkler kadar kadına hak vermediğini ve Türkler kadar kadına saygı göstermediğini, feminizmin Türklerin en önem verdikleri ilkelere biri olduğunu belirtir. Kadın haklarının Türk kültüründe yer aldığını, eşitliğin geleneğimizle örtüştüğünü ve demokrasinin gereği olduğunu açıklar (1995, s. 167).

Dünyanın en demokratik kavmi eski Türkler olduğu gibi en feminist [kadın haklarını en çok koruyan] toplumu da yine eski Türklerdir. Zaten kadın hakları, demokrasinin, yani eşitliğin kadınlara ait bir görünüşünden ibarettir (Gökalp, 1995, s. 155)

Özellikle kadın-erkek eşitliği konusuna Gökalp'ın hem fikir yazılarında hem edebi eserlerinde sık yer verdiği görülmektedir. Örneğin *Türkçülüğün Esasları*'nda, "Hukukta Türkçülük" başlığı altında konu ele alınmaktadır:

Hukukta Türkçülüğün üçüncü amacı da bir çağdaş aile meydana getirmektir. Çağdaş devletteki eşitlik ilkesi, erkekle kadının evlenmede, boşanmada, mirasta, meslekte ve siyasal haklarda eşit olmasını da gerektirir. Öyleyse yeni aile kanunu ile seçim yasası bu esasa göre yapılmalıdır (1995, s. 176).

"Kadın" başlıklı şiirinde "*Medeniyet bayrağını sensin alan ilk ele/Altun harflerle yazılacak ona senin adıdır... Millet yalnız yapılamaz bunu ancak dirlikte/Kadın-erkek iki vicdan birleşerek yapacak.*" (1989, s. 121) dizeleriyle kadının önemine ve kadın ile erkeğin toplumun inşasında eşit yeri olduğuna dikkat çekmiştir. Ayrıca "toplumun fertleri toplumun yararına olan işlere alaka göstermeli fakat bunu yaparken kişisel menfaatten, makam ve mevki hirsından kaçınarak milli ve vatani bir vicdani yükümlülük duymalıdır" (Gökalp, 2010, s. 68) şeklindeki düşünceleriyle de genel manada adaletin ve eşitliğin önemini vurgulamıştır.

Bu değerlerle bütünleşen diğer bir değer ise hürriyettir. Hürriyet için yapılan; "İnsanın doğuştan sahip olduğu istidatların, fiilleriyle iradî bir şekilde dengede tutabilme gayretidir" (Deniz, 2014: s. 172) tanımından da anlaşılacağı gibi temelde cumhuriyet ile yakından ilişkili bir kavramdır. Hürriyet, toplumun ve bireyin gelişimi için gerekli olan maddi ve manevi koşulları yaratma kapasitesini içerir ve bu kapasite kısıtlamalardan bağımsız olmalıdır. Bu ifade, kişisel özgürlüğü, insan haklarını ve toplumsal adaleti vurgular (Ozankaya, 1984, s. 184). Bu nedenle hürriyet kavramı genellikle adalet ve demokrasi gibi temel değerlerle ilişkilendirilmektedir.

Hürriyet ve eşitliğin uyumlu birlikteliği sağlandığında bunun doğal sonucu olarak adalet ortaya çıkar (Erdoğan, 1994, s. 115). Aristoteles'e göre adaletle özgürlük birbiriyle doğrudan ilişkilidir ve adalet ancak özgür bir devlette mümkün olabilir (Topakkaya, 2008, s. 44). Dolayısıyla bir toplumda adaletin hâkim olması için hem eşitliğe hem hürriyete ihtiyaç vardır. Gökalp'a göre Türkler, hürriyet ve eşitliksever bir millettir (Filizok, 2005, s. 126) ve cumhuriyetle birlikte bu konuda da önemli adımlar atılmıştır. Kısacası Ziya Gökalp'ın yükseltmek istediği değerlerin genel olarak cumhuriyetle kazanılan değerler olduğu, Gökalp ile Atatürk'ün düşüncelerinin birbirinden beslendiği, yeni Türk devletinin kurulmasında ve devletin yönetim şeklinin cumhuriyet olarak benimsenmesinde Gökalp'ın fikirlerinin önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir. Gökalp bir düşünür olarak sahip olduğu bu düşünceleri sadece fikir yazılarıyla değil, edebiyat eserleri aracılığıyla da yaymaya çalışmıştır. Bu bakımdan edebi eserlerinin temel özelliklerinden biri öğreticiliktir. Gökalp'ın şiir, masal ve mektuplarında duygudan çok düşünce ön plandadır. Hayatının tamamında, bir düşünce

veya ideoloji oluşturma ve bunu yaygınlaştırıp hâkim kılma kaygısı taşır (Bostan, 2011, s. 186).

Bu çalışmada Ziya Gökalp'in *Altın Işık* isimli kitabında yer alan *Küçük Hemşire* masalı yukarıda bahsi geçen cumhuriyet değerleri bağlamında incelenmiştir. Araştırmanın amacı, Gökalp'in fikir yazılarında geniş yer tuttuğu görülen "cumhuriyet" ve cumhuriyetle birlikte toplum hayatına yerleşen diğer değerlerin edebi eserlerindeki yerini tespit etmektir. Bu amaçla *Küçük Hemşire* masalı örnek olarak incelenmiş ve Gökalp'in konuya ilişkin görüşleri metinden örneklerle açıklanmıştır.

Yöntem

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılmıştır. Nitel araştırmalar, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde incelendiği araştırmalardır (Yıldırım ve Şimşek, 2018, s. 39). Doküman analizi, araştırmacıların analiz yapacakları dokümanları kütüphane katalogları ve arşivler aracılığıyla bulabildiği diğer araştırma yöntemlerine göre daha hızlı, daha az maliyetli ve detaylı inceleme yapmaya fırsat sunmaktadır (Bowen, 2009, s. 28).

Çalışmada incelenen eser amaçlı örnekleme yoluyla belirlenmiştir. Nitel araştırmalarda kullanılan amaçlı örnekleme olgu ve olayların keşfedilmesi ve açıklanmasında yararlı olur (Yıldırım ve Şimşek, 2018, s. 116). Çalışma kapsamında Ziya Gökalp'in *Altın Işık* ve *Kızıl Elma* isimli eserleri ön incelemeye tabi tutulmuş ve cumhuriyet değerlerine en çok yer verildiği tespit edilen "Küçük Hemşire" masalı doküman olarak seçilmiştir.

Verilerin çözümlenmesinde betimsel analizden faydalanılmıştır. Betimsel analiz, elde edilen bulguların düzenlenmesi ve yorumlanarak okuyucuya sunulması amacıyla verilerin önceden belirlenen temalara göre özetlenip yorumlandığı bir yöntemdir. Betimsel analiz için çerçeve oluşturma, bu çerçeveye göre verilerin işlenmesi, bulguların tanımlanması ve yorumlanması aşamaları izlenmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2018, s. 224). Bu aşamada elde edilen veriler araştırmacılar tarafından ayrı ayrı kodlanmış, son olarak kodlanan bu veriler, karşılaştırmalı olarak değerlendirilerek oluşturulan temalar altında toplanmıştır.

Bulgular

"Küçük Hemşire" masasında, üç oğlu olan sağ vezirine aslanlar babası hitabıyla övgüler yağdıran, üç kızı olan sol vezirini de ceylanlar babası deyimiyle küçümseyen bir padişah vardır. Eserin girişinde bu bölüm; "...Bir padişah her gün Divan vaktinde/Otururdu yüce altın tahtında/Sağ veziri kurulur sağ kolunda/Sol veziri yerleşirdi solunda. Sağa dönse ey arslanlar babası/Sola dönse ey ceylanlar babası/diye nükte ile hitap ederdi/Sağ vezirin üç oğluydu aslanlar/Sol vezirin üç kızıydı ceylanlar/Bu lakaplar sağ vezire merhemdi/Sol vezirin yüreğine sitemdi..." şeklinde anlatılmaktadır (1976b, s. 95). Padişahın sözlerinde, toplumun kız ve erkek çocuklara bakışındaki "eşitsizlik" in yansımaları görülmektedir.

Masalda, Kıpçak ülkesindeki peri sazını isteyen Padişahın sağ vezire ve oğullarına sazi getirecekleri konusunda çok güvenmesi, inanması ancak oğulların getiremediği sazi üç kızı olan sol vezirin en küçük kızının getirmesi ve bu esnada kızın başından geçen olaylar anlatılmaktadır. Eserde, Ziya Gökalp'in kadın erkek arasındaki eşitsizliğe ve ayrımcı bakış açısına karşı çıktığı görülmektedir. Kadının, fırsat verildiğinde erkeğin başarabildiği her işi başarabileceğini gösterir, sosyal hayatın her alanında yer

alabileceğini vurgular ve dolayısıyla da “eşitlik” değerini yüceltir. Bu temanın ardından hürriyet, adalet, eğitim, kültür, bilim ve medeniyet değerlerinin ve bu değerlerin hepsini kapsayan cumhuriyet ve onu da kapsayan demokrasi değerinin ele alındığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla eser demokrasi ve onun temel ilkeleri “(Erol, 2015, s. 315) üzerine üzerine kurulmuştur.

Masalın iletileri, kadın ve erkeğin eşitliği üzerinden verilmektedir Bu konuya ilk olarak eserin giriş bölümünde değinilmektedir. Kadın ve erkeğe eşitliksiz bir tutumla yaklaşan padişahın, erkek evlat sahibi olan veziri yücelterek “Arslanlar babası” ve kız evladı olan veziri incitecek biçimde “Ceylanlar babası” şeklindeki hitap sözleriyle konuya dikkat çekilmektedir.

Bir padişah her gün divan vaktında/ Otururdu yüce altın tahtında/ Sağ veziri kurulur sağ kolunda/ Sol veziri yerleşirdi solunda/ Sağa dönse Ey arslanlar babası/ Sola dönse ey ceylanlar babası/Diye nükte ile hitap ederdi/Hem iltifat hem de itap ederdi (s. 95).

İlk okunduğunda ceylan kelimesi narinliği temsil ediyor gibi algılanabilse de “nükte ile hitap ederdi/ hem iltifat hem de itap ederdi” şeklindeki dizelerden aslında “ceylan” sıfatının kızları olan vezir için olumsuz bir yakıştırma olarak seçildiği anlaşılmaktadır. Masalda birçok defa tekrarlanan “ceylan” sözcüğünün kızların evde tembel tembel oturdukları düşünüldüğü için yapılan bir yakıştırmadan kaynaklanan yerme amaçlı bir söz olduğunu anlatan dizeler de mevcuttur:

Sağ veziri kurulup sağ kolunda/ sol veziri yerleşmişti solunda/ Sağa dedi: Ey arslanlar babası/ Sola dedi: Ey ceylanlar babası.../Kim yararsa o saz ile bahtıma/Ben yaşarken oturacak tahtıma/ İşte böyle taç kazanır arslanlar/ Evde hımbıl otursunlar ceylanlar (s. 96)...

Ayrıca erkek çocuğu olan vezirin sağ tarafta “kurulması” ile padişaha daha yakın olması; kız babası olan vezirin de sol tarafta “yerleşmiş” olması söylemleriyle erkeklerin kızlara karşı üstün görüldüğüne dikkat çekilmiştir.

Padişahın, vezirlerinden Kıpçak'taki “peri sazi” isimli çalgıyı getirmelerini istemesi, bu çalgıyı ise ancak ve ancak erkeklerin elde edebileceğini düşünmesi “Şanlı hünkar bir gün divan vaktında/ Oturmuştu yüce altın tahtında/ Dedi: Bugün ey arslanlar babası! Hallolmalı bu arslanlık davası” sözleriyle dile getirilmiştir. Padişahın yanı sıra kızları olan sol vezirin ve Kıpçak Hakanının kahramanlığın erkekler tarafından yapılabileceğine inanmasına ilişkin birçok anlatım mevcuttur:

Bugün vezir eve döndü perişan.../Vezir dedi “Bana kızlar babası/ Diye alay etti mülkün ağası/ Sağ vezirin oğulları arslanmış/ Bizim kızlar birer korkak ceylanmış (s. 96).

Onlar silahlanıp gitti Kıpçağa/Sizden gelmez gitmek öyle uzağa/Getirecek onlar, peri sazını, Babaları arttıracak nazını/ Olsaydınız siz de birer kahraman/ Benim işim olur muydu hiç yaman (s. 96)?

Peri sazının bulunduğu Kıpçak'ın Hakanı da benzer şekilde erkeklerin işini kızların yapamayacağını düşünmektedir: “Dedi şimdi vardır güç bir imtihan/ Büyük yarış için mert Anadolu/ Göndermiş Kıpçak'a üç vezir oğlu/Bindireyim onu Deli Yağıza/ Görsün erkek olmak Kolay mı kıza...” (s.102).

Dolayısıyla masaldan, toplumda erkekler ve kızlardan beklenen farklı birtakım becerilerin ve rollerin bulunduğu, bunların yerleştiği ve değiştirilmelerinin zor olduğu anlaşılmaktadır. Masalda, eşitliğe aykırı ve toplumda yaygın olduğu görülen bu bakış

açısı yansıtıldıktan sonra asıl düşünce olan kadın ve erkeğin eşitliği ilkesini ortaya koyan olaylar işlenmeye başlanır. Erkek çocuğu olmadığı için padişahın sözlerine üzülen sol vezirin halini gören kızları, babalarını üzüntüden kurtarmak ve gururlandırmak için peri sazını getirmeye karar verirler. Kıpçak’a doğru yola çıkmak ve mücadeleye girişmek için babalarını ikna etmek isterler. Bu esnada kızların izledikleri yol dikkat çekicidir. Kızlar, kızın erkekten bir farkı olmadığını söyleyerek bunun ispatı olarak Türk kültür ve edebiyatında önemli yeri olan, kadınla erkeğin eşit haklara ve hünere sahip olduğunu temsil eden, at koşturma ve ok atma konusunda erkeklerle yarışabilen, onları zorlayan “Banı Çiçek”, “Selcen Hatun” vb. kahraman Türk kadınlarını örnek gösterirler.

Nice Selcen Hatun, bizim örnekten gelmiş. Kızın farkı var mı erkekten? (s. 97)

Nice Butlu Hatun, bizim örnekten gelmiş. Kızın farkı var mı erkekten? (s. 98)

Nice Banı Çiçek, bizim örnekten gelmiş. Kızın farkı var mı erkekten? (s. 100)

Masalda sol vezirin büyük ve ortanca kızları sazı getirmeye gönüllü olup babalarından izin aldıktan sonra erkek kılığına girerler. Bu durum eğer erkek kılığına girmezlerse toplumun onları ciddiye almayacaklarını, kahramanlık yapabilmek için erkek olmaktan başka yol olmadığını düşündüklerini göstermektedir. Sonuç olarak kızlar kılık değiştirerek yola çıkarlar ancak daha yolun başında iken babaları tarafından sınırlar. Baba haydut kılığında kızların önüne çıktığında kızlar korktukları için babaları tarafından Kıpçak’a gönderilmezler ve eve geri dönerler:

Lakin şehrin kapısında babası/Gizlenmişti tepesinde abası/ Haydut gibi çıktı kızın önüne/ Haykırdı: Dur! Kız bağırdı: Ah anne!/Karşısında görünce bir kıyıcı/ Teprenmedi elindeki kılıcı/Vezir dedi nikabını açarak/ Denemeden olmazdı bırakmak/Anlaşıldı kıyamazsın canına/ Al iğneni dön annenin yanına! (s. 97)

Haydut gibi çıktı kızın önüne/ Haykırdı: Dur! Kız bağırdı: Ah anne!/Vezir dedi abasını atarak/Denemeden olmazdı bırakmak/Anlaşıldı kıyamazsın canına/ Al iğneni dön annenin yanına (s. 98-99)

Ancak vezirin küçük kızı babasının yaptığı bu sınavı başarıyla geçer ve Kıpçak’a gitmeye hak kazanır: “Vezir baktı kızın sağlam yüreği/ İyî kılıç kullanıyor bileği/Dedi: Allah kuvvet versin koluna/ Haydi kızım sen devam et yoluna! (s. 100)”

Masalda erkek kılığına girerek Kıpçak’a giden küçük kız, peri sazını almak için yarışa gelen diğer erkeklerle birlikte toplam dört sınava tabi tutulur. Bu sınavlardan ilki Türk kültürünün temel özelliklerinden biri olan at binmedir. Ancak yarıştaki bu at sıradan bir at değildir. Henüz hiçbir erkek tarafından binilip zaptedilememiş olan “Deli Yağız” isimli attır.

Dedi dört sayıdır yarışlarımız/ Birincisi dördün: bu deli yağız/ Binmemiştir asla buna bir erkek/ İçinizde var mı şimdi buna binecek/ Cılasınlar (cilasun) düştü büyük korkuya/ Genç Hakan başladı yine sorguya/ Cevap veren yoktu; Ali yürüdü/... Yanaştı zor verdi hıza/ Sıçrayarak bindi Deli Yağız’a/ Koşu başlamıştı en önde Yağız/.. Nihayet koşuyu Ali kazandı/ Kızlar kızanlardan çok alkışlandı (s. 103).

Bu dizelerle Deli Yağıza binmenin neredeyse imkânsız olduğu, kahramanlıklarıyla ünlü “cilasun”ların bile korkuya kapıldığı, bu ata binse binse bir erkeğin binebileceği ancak onun bile henüz başarılamadığı ifade edilmektedir. Nitekim yarış başladığında hiçbir erkeğin Deli Yağız’a binmeye cesaret edememesi ancak kendini “Ali” olarak tanıtan vezirin küçük kızı “Aliye”nin ata cesurca binerek diğer atları süren tüm

erkekleri geçmesi masalda kadınların erkeklerle karşı üstünlük kazandığı ilk yarışır. Hem Kıpçak Hakanı hem de halkta Ali'nin yüzünün inceliği ve güzelliğinden dolayı bir erkek değil de aslında kız olabileceği şüphesi uyanmıştır. Bir kızın erkekleri yenemeyeceğinden emin olunması nedeniyle, kız mı erkek mi olduğu konusundaki merakın giderilmesi için yarışların sonucu beklenir.

Onu erkeklerle sok imtihana/ Erkek mi kadın mı çıkar meydana/ ... Bindireyim onu Deli Yağız'a/ Görsün erkek olmak kolay mı kıza (s. 103).

Görünce Kıpçak'ın kızı kadını/ Sordular bu güzel gencin adını/ ... Dediler bir ceylan meydanı aldı/ Kükremiş aslanlar meydanı aldı/Çocuklar diyordu bu yiğit bizden/ Bıyıklı Erkekler! Değildir sizden (s. 104).

Kız olduğundan şüphelenilen Ali'nin diğer erkekler karşısında kazandığı bu üstünlüğün toplum/izleyiciler tarafından sevinç ve coşkuyla karşılanmasından, kadının başarısının toplumda istenen, beklenen ve özlenen bir durum olduğu; kadının erkekten farkı olmadığı fikrinin benimsenmesine ihtiyaç duyulduğu sezilmektedir.

İkinci sınav, Türk kültüründe önemli bir yere sahip olan ok atmadır. Yarışa katılanlardan atalardan kalma çok önemli ama bir o kadar da sert olan bir yay ile ok atmaları ve bu okla havada uçan kartalı vurmaları istenir. Bu sınava ilk olarak sağ vezirin üç oğlu girer ama değil kartalı vurmaya yayı bile çekmeye bilek güçleri yetmez. Üç oğlandan sonra yarış meydanındaki diğer tüm güçlü erkekler deneme yaparlar ancak yayı çekmeyi başaramazlar. En son sınava Aliye girer ve hiç zorlanmadan, gösterişli bir atış ile kartalı vurarak bu sınavı da erkeklerden daha başarılı olarak geçer:

İlerledi önce üç vezir oğlu/ Denedi çekemedi bunların kolu/ Sonra kimler varsa demir kollu er/Deneyip gücünü geri döndüler/En sonda Ali Bey yaklaştı yaya/ Çekti yayı attı oku havaya/ Birdenbire kartal durdu büzüldü/ Yükselip ok üç bin arşın uzağa/ Bu yüce kartalı yıktı toprağa (s.104).

Üçüncü sınav azgın bir ayı ile mücadeledir. Burada söz konusu yarış Türk kültüründe bir döneme damgasını vuran (Dalkıran, 2018, s. 18) güçlü bir hayvanla mücadele üzerinedir ve güce dayalıdır. Bu sınava tıpkı atta olduğu gibi erkeklerden katılan olmaz. Sadece vezirin küçük kızı Aliye meydana atılır ve ayıyı alt ederek erkeklerle karşı üçüncü kez üstünlük sağlar.

Masalda önce fiziksel özellikler (güç) üzerinden imtihan edilen yiğitler için bu sınav yeterli bulunmayarak yarışmacıların ilimden de sınava tabi tutulmaları gerekli görülür. Dolayısıyla dördüncü ve son sınav bir Hoca tarafından yapılır: "... Bu anda bir hoca çıktı Otak'tan/Gençleri "ilimden" etti imtihan"(s. 105)

Bu imtihanın ardından bazı bilimden uzak geleneklerin terk edilmesi, halkın yükselmesi, gelişmesi ve medenileşmesi gerektiği anlatılmaktadır: "Halkın vazifesi nedir tekamül!/ Durdurmasın onu köhne teamül/ Borcudur: Durmakdan tevakkî etmek/ daima daima terakki etmek/Mefkûrelerini i'lâya koşsun/ Her zaman 'ednâ'dan 'âlâ'ya koşsun/İlimle, hikmetle bulsun yolunu" (s. 106).

Bu sözlerden sadece yiğitlik, kahramanlık gibi duyguların galip gelmek için yeterli olmadığı, galip gelmek için bu özelliklerin ilimle tamamlanması gerektiği anlaşılır. Asıl mükâfatın hem manen hem de maddeten yükselmeye kazanılacağı "Mânevî kazandın yüksek derecat/ maddeten de senin, büyük mükâfat/Yarışlarda, şanı kim etse ihraz/Ona verilmiştir bu sihirli saz." (s. 106) sözleriyle vurgulanır.

Kızın Sihirli Saz'a ulaşmak için girdiği ilk üç sınav (ata binmek, ok atmak, güçlü hayvanlarla boğuşma vb.) kültür; dördüncü ve son sınav (ilime yönelik soru) ise

medeniyetle doğrudan ilişkilidir. Dolayısıyla masalda vurgulanan önemli değerlerden biri kültür ve medeniyettir. Ulaşılması gereken temel bir amaç (sihirli saz) vardır ve bu amaca ulaşmak için hem kültürel değerlerini korumak hem de gelişmiş bir medeniyete sahip olmak şarttır. Masalda vezirin küçük kızının hem kültürünün özelliklerini taşıdığı hem de bilimsel olarak donanımlı olduğu dolayısıyla bu iki özelliğin (kültür-medeniyet) birleşimi neticesinde başarıya ulaşabildiği görülmektedir. Kızın Kıpçak'ta geçtiği sınavlara bakıldığında bu sınavlardan üçünün kültürle birinin ise medeniyet ile ilgili olması, kültürün medeniyetten önce geldiğinin bir göstergesidir. Bu durum, Gökalp'ın (1995, s. 37) "kültürün yükselmesinden medeniyet doğmaya başlar" sözünün dolayısıyla "kültür medeniyetin temelidir" düşüncesinin edebi eserlerine bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

Sınavların ardından Aliye, sihirli sazı alıp ülkesine döner. Bu durumun ardından kızları küçümseyen padişahın hatasını anladığı görülür. Sihirli sazı getirene mükâfat olarak vereceğini söylediği tahtına Aliye'yi oturtur ve "Ceylanlar babası-aslanlar babası" şeklindeki ifadesini değiştirir: "Padişah: Anladım, dedi hatamı/ Getirin tahtımı altın yasamı/Kızı da çağırıtı derhal katına/ Oturttu hürmetle altın tahtına/ Sağ vezire dedi erkek babası/Sol vezire dedi Melek Babası (s. 108)".

Padişah, hatasını anlamakla kalmaz yaşadığı bu olay neticesinde bir sonuca varır. Bu sonuç, kadının erkekle eşit kıymette olmasının hem aileyi hem de milleti tamamlayacağı ve kadının yükselmesinin milleti de yücelteceğidir. Dolayısıyla esere Gökalp'ın düşünce yazılarında altını çizerek belirttiği "Kadın ile erkeğin toplumun inşasında eşit yeri olduğu" düşüncesi yansımıştır. Ancak burada dikkat çeken bir noktaya değinmek gerekmektedir. Dil, kültürün ve anlayışın yansıdığı canlı bir varlıktır ve zamanla yaşanan değişimler dilde yerini alır. Eserde her ne kadar kadın ve erkeğin eşit olduğu düşüncesi işlense de kadının başarılarının anlatıldığı bölümlerde kullanılan dilin eril ifadeler içermesi o dönem için bu anlayışın henüz toplum yaşantısında tam olarak yaygınlık göstermediğini düşündürmektedir. "Kız erkeğe kılıcını sıyırdı..." (s. 100), "Ali'nin gözleri bir erkek gözü!" (s. 102), "Ne için diyelim kızlara ceylan?/Ceylanlar içinde yok mudur oğlan" (s. 108)?

Aliye'nin erkekleri yenerek sihirli sazı getirmesi, kadının her alanda erkekler kadar başarılı olabileceğini hatta erkeklerden daha başarılı olabileceğini göstermesi bakımından eserin önemli bir noktasıdır. Ancak her ne kadar kadının erkekler kadar başarılı olabileceği anlatılsa da büyük ve ortanca kızın babaları tarafından Kıpçak ülkesine gitmeden önce deneme amacıyla yapılan sınavdan geçememesi, her kadının bu özellikleri taşımadığını göstermesi bakımından dikkate değerdir. Masalda yukarda da belirtildiği gibi Aliye'nin başarısı, kültür ve bilim/medeniyet sahasındaki yeterliliğiyle ilişkilendirilerek okurlara kültür ve medeniyetin birbirini tamamlaması gerektiği mesajını vermektedir. Buna karşın sol vezirin büyük ve ortanca kızlarının, sağ vezirin üç oğlunun ve yarışa katılan diğer erkeklerin Aliye kadar başarılı olamamasının nedeni, kültürel ve bilimsel alanda daha geride olmalarında aranabilir. Dolayısıyla kültür ve medeniyetin kaynaşmasında önemli rolü olan değerlerden birinin eğitim olduğu anlaşılmaktadır. Eserde de Aliye, babası tarafından yapılan deneme sınavından ve Kıpçak ülkesinde girdiği sınavlardan (yarışlardan) başarıyla çıkmasını babasının ona verdiği eğitim ile açıklamaktadır.

Kız dedi: Sen bana hocalar tuttun/ İdmanlar yaptırdın/ Fenler okuttun/ Ne verdinse bana boşa gitmedi/ Kadınlık şevkimi tenkis etmedi/ İdmanlar gövdemi

kıldı pehlivan/ İrfanlar ruhumu etti pahlivan/ Nem varsa onları hep sensin veren/
Hem kızın hem de bir mahsulünüm ben (s. 107).

Yukarıdaki dizelerle de vurgulandığı gibi eserde kadın ve erkek eşitliğinin sağlanması noktasında etkili olan en önemli unsurlardan biri eğitimidir. Kadınlara fırsat verildiği, iyi eğitim aldıkları takdirde en az erkekler kadar başarılı olacakları sezdirilmektedir. Ziya Gökalp'ın fikir yazılarında sıkça ele aldığı kültür ve medeniyet, buna bağlı olarak eğitim ve öğretim/talim ve terbiye ayırımına ilişkin değerlendirmelerini edebi eserlerinde de işlediği, bu masalın aynı zamanda bahsi geçen konu ve değerlerin genç nesle aktarımında bir araç olarak kullanıldığı (didaktik anlayışın eserdeki hâkimiyeti) görülmektedir. Bu örnek üzerinden Gökalp'ın eğitime verdiği önem, eğitimin kültürü ve bilimi kapsamı gerektiği düşünceleri anlaşılmaktadır. Eğitim, insanların belirli bir kültürel düzeye çıkmasını, sosyal hayatta güçlenmesini ve kendine yeten bireyler olmasını sağlar. Bu yönleriyle eğitimin hem bireysel olarak insan hayatı için hem de toplum hayatı için önemli bir yeri vardır.

Masalda “Kız dedi: ‘Sen bana hocalar tuttun/İdmanlar yaptırdın, fenler okuttun.../İdmanlar, gövdemi kıldı pehlivan/İrfanlar ruhumu etti kahraman.” (s. 107) dizeleriyle altı çizilen eğitimin insan ve toplum hayatı için çok önemli bir unsur olduğu, insanı güçlendirerek kendini ispat etmesini, bununla birlikte diğer insanlara da faydalı olmasını sağladığı anlatılmaktadır. Esere göre insanların eğitim konusunda gereken hassasiyeti göstermesi önce kendisinin dolayısıyla da milletin en üst seviyeye çıkarılmasını sağlayacaktır: “(Halk) Mefkûrelerini i’lâya koşsun/ Her zaman ‘ednâ’dan ‘âlâ’ya koşsun/İlimle, hikmetle bulsun yolunu (s. 106).”

Bunlar üzerinden masalda talim ve terbiyenin yani öğretim ve eğitimin birlikte verilmesi gerektiği, öğretim yapılırken kültürden uzaklaşmamasının önemini vurgulandığı değerlendirilmektedir. Masalda dikkat çekilen bir başka husus, bu tarz bir eğitimin/talim ve terbiyenin, kadınları kadına özgü özelliklerden uzaklaştıracağı korkusunun toplumda yaygın olmasıdır. Eserde, bu korkunun yersiz olduğu düşüncesi sezdirilmektedir: Aliye'nin “sihirli saz” ödülünü kazanmasının ardından babasına sarf ettiği sözler bu durumu ortaya koymaktadır: “Kız dedi: ‘Sen bana hocalar tuttun/İdmanlar yaptırdın, fenler okuttun/ Ne verdinse bana boşa gitmedi/ Kadınlık şevkimi tenkîs etmedi/İdmanlar, gövdemi kıldı pehlivan/İrfanlar ruhumu etti kahraman” (s. 107).

Eserde Aliye karakteri, toplumdaki genel kadın algısından farklı, bağımsız bir kızdır. Aliye'nin özellikleri üzerinden kadın erkek eşitliği, eğitim, kültür ve medeniyetle birlikte dikkat çekilmek istenen bir diğer değer hürriyettir. Hürriyet, Küçük Hemşire masalında geçen “Yaratsın ruhlarda bir millî irfan/ Yaysın memlekete refahla ümran/ Müsavi, hür fertler mes’ut yaşasın/İnsanlık ne demek herkes anlasın.” (s. 106) sözleriyle insanca yaşamının en önemli şartının hürriyet olduğuna vurgu yapılmaktadır. Atatürk'ün “Özgürlük ve bağımsızlık benim karakterimdir.” sözüyle örtüşen bu dizelerle, hürriyetin insanın karakterinde var olması gereken en temel değerlerden biri olduğuna dikkat çekilmektedir. Hürriyet kavramı adalet ve demokrasi değerleriyle ilişkilendirilmektedir.

Masalda geçen “İlimle, hikmetle bulsun yolunu/ Adalete âlet etsin kolunu./Yaratsın ruhlarda millî bir irfan/ aysın memlekete refahla ümran/Müsavi hür fertler mes’ut yaşasın/ İnsanlık ne demek herkes anlasın (s. 106) sözlerinden adaletin halk tarafından benimsenmesi ve hiçbir zaman vazgeçilmemesi gereken önemli bir değer olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Masala göre, halkın mutluluk ve refah içerisinde insanca bir

yaşam standardına sahip olabilmesi için gereken şartlar adalet ve hürriyettir. Ayrıca örnekteki ilk dize olan “İlimle, hikmetle bulsun yolunu” fikir bakımından Atatürk’ün “Hayatta en hakiki mürşit ilimdir, fendir...” sözüyle örtüşmesi bakımından da dikkate değerdir.

Halkın eşitlik, adalet ve hürriyeti benimsemesiyle birlikte demokratik bir ortama ihtiyaç duyulması kaçınılmazdır. Masalda bu demokratik ortamın en iyi sağlanacağı yönetim şeklinin cumhuriyet olduğu mesajı verilmektedir. Masalın birçok yerinde cumhuriyetin tarifi yapılarak Atatürk’ün “Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir.” sözü dizelere birebir yansıtılmakta ve saltanat hakkı, halka teslim edilmektedir:

Ali dedi: ‘Halktır Hakkın vekili/Saltanatın odur aslı asili/Hükümet halkındır, sultanın değil/Ferman milletindir, Divan’ın değil/Teşri’, kazâ, icrâ, her hak onunur/Taht onun, taç onun, toprak onunur!/Her ferde gayeyi o duyurmalı/ On infaz etmeli, o buyurmalı (s. 105-106)!

Yukarıdaki dizelerde cumhuriyet yönetim şeklinde halkın, Hakk’ın temsilcisi olarak kabul edildiği; devletin yönetiminde halkın söz sahibi olduğu, milletin kararlar aldığı bu sistemle birlikte ana hedefin ilerlemek olduğu anlaşılmaktadır. Masalda Aliye’nin yurdu yükseltecek donanımına sahip olduğunu anlayan padişah, yönetimin kültürel birikimi ve bilgisiyle iktidarı hak eden Aliye’ye teslim edilmesi gerektiğini şu sözlerle açıklar: “Söz vermişim işte sözümde durdum/Bu yüzden umarım yükselir yurdum/Ben tahtı terk ettim bu şanlı kıza/Hep biat ediniz bu anlı kıza! (s. 108)”

Padişahın yönetimi Aliye’ye devretmesine rağmen Aliye teklifi bu haliyle kabul etmez. Çünkü Aliye’nin savunduğu yönetim şekli olan “cumhuriyet”te, halkın yöneticilerin fikrine değil yöneticilerin halkın fikirlerine önem vermesi ve bu doğrultuda kararlar alması gerekir. Bu önemli değişikliğe duyulan istek masalda Aliye’nin dilinden anlatılır: “İntihap olunsun mebuslar heman/Millete onlardır çünkü tercüman/Sarayda toplansın Millet Meclisi/O isterse beni yapsın reisi/Saltanat halktadır, padişah odur/Yeryüzünde adle son penah odur” (s. 108)!

Millet meclisinin toplanması, meclis üyelerinin kendilerine bir başkan seçmeleri, seçilen bu kişinin ve meclis üyelerinin rolünün milleti temsil etmek olduğu açıklanmaktadır. Bu dizeler, doğrudan cumhuriyetin tarifine yer vermesi nedeniyle önem taşımaktadır. Masalda Aliye’nin kendisine verilen saltanat makamını kabul etmeyerek hâkimiyeti halka uygun görmesi, eğer halk uygun görürse kendisinin onların bir temsilcisi olma görevini kabul edebileceğini açıklaması ile demokrasi değerine vurgu yapılarak cumhuriyetin tarifi pekiştirilir: “Vezirler, Emirler ettiler biat/Bu anda kız kalktı dedi “Cemaat!/Cümleniz, çevremde olunuz halka/Şimdi ben biat edeyim halka/Zira asıl metbu’ odur, ben: vekil!/Vekili nasp edip azle der asil” (s. 108).

Masalda cumhuriyetle birlikte toplum hayatında önemli değişim ve dönüşümler meydana getiren kadının seçme ve seçilme hakkı da ele alınmaktadır. Gökalp, cumhuriyetle birlikte toplum hayatına giren bu hakkı/değeri masal aracılığıyla yüceltmektedir. Masalda Türk kadınına tanınan seçme-seçilme hakkının ve dolayısıyla kadın erkek eşitliğinin eserdeki yansımaları Aliye’nin demokratik bir şekilde seçimle cumhurbaşkanı seçilmesidir.

Masalın sonuç bölümünde yeni bir devlet yapısı oluşturulur; monarşik bir yönetim yerine demokratik bir yönetim benimsenir. Seçim/halkın iradesi temel alınarak oluşturulan bu yeni devlet yapısında yeni kanunlara ihtiyaç duyulmuş, oluşturulan bu kanunlarla devlet geleneklerle yönetilmekten kurtarılarak kanunlarla yönetilmeye

başlanmıştır: “İntihap yapıldı, toplandı Meclis/Seçtiler bu kızı, millete reis/Esaslı kanunlar yapıldı yekten/Kurtarıldı Devlet, bin görenekten. (s. 109)”

Genel olarak değerlendirildiğinde masalda kadınlara seçme ve seçilme hakkının adalet, hürriyet ve eşitliğin doğal bir sonucu olarak verildiği anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra cumhurbaşkanlığının kültür düzeyi, bilgisi ve eğitimiyle kendisini ispat ederek bu makamı hak eden Aliye'ye verilmesi, ülkeyi yönetenlerde bulunması gereken temel değerleri de ortaya koymaktadır. Dolayısıyla eserde yurdun yükselmesi, çağdaş bir medeniyeti yakalaması, toplumun refahı ve mutluluğunun ancak cumhuriyetle mümkün olduğu sonucuna varılmaktadır. Adalet, hürriyet, eşitlik, kültür ve medeniyet değerlerinin hepsi cumhuriyetin kapsamı içerisine giren, cumhuriyetle birlikte yükselen alt değerlerdir.

Masalda cumhuriyetin toplum hayatına girmesinin, toplum hayatında yaşanan değişim ve dönüşümlerin ulaşılması önemli bir başarı olarak nitelendirilen sihirli çalgının/Peri Sazı'nın ülkeye getirilmesi neticesinde meydana gelmesi dikkate değerdir. Sihirli çalgı eserde şu şekilde tanıtılmaktadır: “Bir sihirli çalgı varmış Kıpçak'ta/Çoktan beri gönlüm ona merakta/Bu saz kendi kendine çalınır/Bin hazine ile belki alınır/Her makamdan var sayısız nağmesi/Bir çalgıya sermayedir her sesi... (s. 96).”

Sihirli sazın tanıtımında vurgulanan temel özelliği “her makamdan sayısız nağmesi olması”dır. Bu özellik çok seslilik olarak tanımlanan demokrasiyi çağrıştırmaktadır. Demokrasi birbirlerine benzeyen insanların tek tip, uygun adım yürüyüşleri değil, farklılıkların bir arada oluşu ve ‘benzemezliklerin armonisi’dir (Keskin, 2014, s. 130-131). Dolayısıyla demokraside birbirini tamamlayan ve ahenkle birleştiren bir “çok seslilik” söz konusudur. Bütün bunlar düşünüldüğünde Peri Sazı'nın çağdaş medeniyetin en önemli göstergesi olan ve cumhuriyet değerini de kapsayan “demokrasi”yi sembolize ettiği ve demokrasinin diğerlerini de içerisine alan üst bir değer olarak eserde yer aldığı değerlendirilmektedir.

Sonuç

Türk düşünce, kültür ve siyaset tarihinin önemli isimlerinden biri olan Ziya Gökalp, Türk toplumu ve kültürü üzerine yaptığı sosyolojik, kültürel ve siyasî değerlendirmelerle dikkat çekmiştir. Bunun yanı sıra Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda etkili olan aydınların başında gelir. Atatürk, devrimlerini gerçekleştirirken ve kurduğu partinin ilkelerini belirlerken, siyasal ve kültürel kurumları oluştururken Ziya Gökalp'ın fikirlerinden ilham almıştır. Bu bakımdan, modern Türkiye'nin doğuşunda ve gelişiminde Atatürk'ten sonra en çok etkili olan kişilerden birinin Gökalp olduğu söylenebilir. Gökalp, düşüncelerini gerek fikir gerekse edebî yazılarında işleyerek sadece yaşadığı döneme değil gelecek nesillere de aktarmayı hedeflemiş bir fikir adamıdır.

Bu çalışmada Gökalp'ın *Altın Işık* isimli eserindeki manzum masalardan biri olan Küçük Hemşire'de yer alan cumhuriyetle ilişkili değerler irdelenmiştir. Yapılan incelemede masalda temel olarak demokrasi değerinin ele alındığı tespit edilmiştir. Bu değere bağlı olarak toplum hayatına yerleşen ve demokrasi değerinin ilkeleri arasında sayılan “cumhuriyet/millî egemenlik, kadın erkek eşitliği, seçme ve seçilme hakkı, adalet, hürriyet değerleri ile kültür ve medeniyet değerleri” eserde yüceltilen diğer değerler olarak belirlenmiştir.

Eserde kadın-erkek eşitliğinin Aliye karakteri üzerinden işlendiği görülmektedir. Aliye, toplumdaki genel kadın algısından farklı özelliklere sahip bir kızdır. Gökalp bu

maslında, kadınla erkeğin eşit haklara ve hünere sahip olduğunu temsil eden, at koşturma ve ok atma konusunda erkeklerle yarışabilen “Banu Çiçek, Selcen Hatun” gibi Türk kültür ve edebiyatında önemli yeri olan güçlü Türk kadını modelini kullanmıştır. Masaldaki padişahın, kızları küçümsemekle büyük bir hata yaptığını anlaması, tahtı Aliye’ye bırakmasıyla kadının Türk toplumundaki asıl yeri hatırlatılmaktadır. Aliye’nin kendisine bırakılan tahtı kabul etmeyip meclisi kurdurması ve seçimle iş başına gelmesi ile kadının seçme seçilme hakkı, buna bağlı olarak cumhuriyet ve demokrasi değerleri öne çıkarılmıştır.

Eserde kadının erkekle eşitliğine yapılan vurgu, eşitlik değerinin sanatçının düşünce dünyasındaki önemini göstermektedir. Ancak masalda her ne kadar kadın ve erkeğin eşit olduğu düşüncesi işlense de kadının başarılarının anlatıldığı bölümlerde eril ifadelerin kullanılması o dönem için bu anlayışın henüz toplum yaşantısında tam olarak yaygınlık göstermediğini düşündürmektedir.

Alan kaynaklarında Küçük Hemşire masalı üzerine yapılan çalışmalar (Tekşan ve Çelenk, 2018, s. 336; Somuncuoğlu Özot, 2020, s. 47; Uğurlu, 2009, s. 1032-1033) incelendiğinde masalın genel olarak sosyal yaşam açısından değerlendirildiği, temasının “kadın erkek eşitliği” olarak belirlendiği görülmüştür. Bu çalışmada eser cumhuriyet değerleri açısından değerlendirilmiş ve kadın erkek eşitliği bu değerlerin içinde bir alt değer olarak tespit edilmiştir.

Elde edilen verilere bakıldığında eserde yer alan değerlerin varlığı için şart olan değer demokrasidir. Demokrasinin gereği ise cumhuriyettir. Bu bakımdan eserde, tüm değerlerin nihayetinde demokrasi ve cumhuriyet şartına bağlanması, eserin ana temasının bu değerler olduğunu, alt temaların da başta kadın erkek eşitliği olmak üzere cumhuriyetin kapsamındaki diğer değerler olduğunu düşündürmektedir. Dolayısıyla masal, demokrasiye bağlı olarak cumhuriyet ve cumhuriyetin kazanımları olan değerler üzerine kurulmuş, Gökalp’ın fikir yazılarında yücelterek topluma yaymak istediği bu değerleri, aynı şekilde edebiyat metinleri aracılığıyla da yine topluma aktarmaya çalıştığı saptanmıştır.

Kaynakça

- Ataş, M. (2005). Ziya Gökalep ve çocuk edebiyatı. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (14), 95-114.
- Bostan, M. (2011). *Şiirleri ve mektupları ışığında Ziya Gökalep düşüncesi*. K. Tuna, İ. Coşkun (Ed.). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27-40.
- Dalkıran, A. (2018). Çağdaş Türk resminde hayvan mücadele sahneleri. *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 19(19), 1-31.
- Deniz, G. (2014). İnsan hürriyeti. *Eskiyeni*, (28), 171-176.
- Duymaz, A. (2015). Sunuş. *Altın ışık* içinde. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Duymaz, A. (2019). Sunuş. *Küçük mecmua yazıları* içinde. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Erdoğan, M. (1994). Özgürlük, Adalet, refah. A. Güriz, (Ed.), *Adalet Kavramı* içinde (115-130). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayını.
- Erol H. (2015). Demokrasinin Temel ilkeleri açısından ortaokul 5., 6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler dersi kazanımlarının incelenmesi. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10 (14), 311-322.

- Filizok, R. (2005). *Ziya Gökalp*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Gürsoy Ş. ve Çapcıoğlu, İ. (2006). Bir Türk düşünürü olarak Ziya Gökalp: Hayatı, kişiliği ve düşünce yapısı üzerine bir inceleme. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (AÜİFD)*, 47(2), 89-98.
- İnan, A. (1999). *M. Kemal Atatürk'ten yazdıklarım*. Ankara: Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş.
- Kaşıkırık A. ve Gülümser, I. (2021). Toplumsal cinsiyet eşitliğinin anayasalara ve uluslararası sözleşmelere yansımaları. *Ulusam Türkiye Politik Çalışmalar Dergisi*, 1(1), 59-69.
- Keskin, N. E. (2014). Toplumsal sorunlar ve üniversite. *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, 8(17), 121-141.
- Koçoğlu, E. (2012). Cumhuriyetten günümüze insan hakları ve demokrasi kavramları açısından sosyal bilgiler dersi eğitim programının incelenmesi. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (7), 1-20.
- Ozankaya, Ö. (1984). *Temel toplum bilimleri sözlüğü*. Ankara: Savaş Yayınları.
- Özensel, E. (2003). Sosyolojik bir olgu olarak değer. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(3), 217-240.
- Sezen, S. (1994). *Seçim ve demokrasi*. İstanbul: Gündoğan Yayınları
- Somuncuoğlu Özot, G. S. (2020). Altın Işık masallarındaki kadın tipinin kültürel bellek ve feminist söylem bağlamında incelemesi. *Milli Folklor*, 16(126), 40-51.
- Uğurlu, A. S. (2009). “İdeolog”-şair Ziya Gökalp’ın kaleminden masallar. *Electronic Turkish Studies*, 4(1), 1025-1040.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (11. Basım). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Ziya Gökalp, (1989). *Ziya Gökalp külliyyatı-I şiirler ve halk masalları*. (Haz. F. A. Tansel). Ankara: TTK Basımevi.
- Ziya Gökalp, (1995). *Türkçülüğün esasları*. İstanbul: Toker Yayınları.
- Ziya Gökalp, (1976a). *Yeni hayat, doğru yol*. İstanbul: Ötüken Neşriyat AŞ.
- Ziya Gökalp, (1976b). *Altın ışık*. Ankara: Devlet kitapları.
- Ziya Gökalp, (1991). *Türk uygarlığı tarihi*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Ziya Gökalp, (2010). *Türkleşmek, İslamlaşmak, muasırlaşmak* (2. Baskı) İstanbul: Akçağ.
- Ziya Gökalp, (2019a). *İslâm mecmuası ve muallim mecmuası yazıları*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Ziya Gökalp, (2019b). *Çınaraltı yazıları*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Ziya Gökalp, (2022). *Yeni mecmua yazıları*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.